

INLEIDING

Ik wil u met dit boek dolgraag bevrijden van bullshit, maar dan moeten we natuurlijk wel weten wat bullshit nu eigenlijk is. Want anders gebruikt u straks het woord bullshit voor iets wat geen bullshit is. Of gaat u mij verwijten dat dit boek vol staat met bullshit.¹

Gelukkig heeft de Amerikaanse filosoof Harry Frankfurt zich in 1986 in het prachtige essay 'On bullshit' gebogen over het thema. Volgens hem is bullshit iets anders dan liegen. Als u vraagt naar mijn leeftijd en ik vertel u dat ik 23 ben, dan ben ik aan het liegen. Dat is dus geen bullshit. Een bullshit-antwoord is: 'Leeftijd is maar een relatief begrip. Het gaat erom hoe jong je hart is en of Saturnus in lijn staat met je vierde chakra.'

Geïnspireerd door Frankfurt definieer ik bullshit als uitspraken die niet te bewijzen zijn. *Fake news* is volgens deze definitie dus geen bullshit. *Fake news* bestaat uit leugens en leugens zijn verifieerbaar. In mijn paspoort kunt u lezen dat ik in 1977 geboren ben. Bullshit is echter volstrekt ongrijpbaar: of Saturnus in lijn staat met mijn vierde chakra is voor niemand te controleren. Het is hooguit een 'gevoel' dat de bullshitter heeft, maar we hebben geen enkele methode om objectief vast te stellen of ik de waarheid spreek.

1 *Spoiler alert*: dat staat het ook. U gaat vast dingen lezen waarvan u vindt dat dat bullshit is, of waarvan u stellig bent overtuigd dat het niet waar is. Laten we afspreken dat u dan gewoon iets liefs gaat doen, zoals uw stoep schoonmaken. Echt, daar schieten we veel meer mee op dan met een discussie.

Bij bullshit ontbreekt dat houvast volkomen. Wat moet je met de analyse van een voetbalkenner die beweert dat ‘de ploeg tegen zichzelf speelde’? Hem² erop wijzen dat er wel degelijk een tegenstander was? Of – ik verzin dit helaas niet – wat moet je met een bestuurder die schrijft over een ‘filosofie die metaforen bevat die richting geven voor de filosofie die ten grondslag ligt aan de wijze waarop ik leiding geef’? Een borrel aanbieden? Of wat dacht u van de managementspreker Jan Rotmans en zijn uitspraak dat we niet in een ‘tijdperk van verandering, maar een verandering van tijdperk’ leven? Hem wijzen op de paradox dat hij die uitspraak al twintig jaar doet?

Ik weet het echt niet. En geloof me: ik heb het allemaal geprobeerd. Ik ben eindeloos in discussie gegaan met managementgoeroes, bestuurders en complotdenkers. Soms ging ik er met gestrekt been in. Een andere keer probeerde ik met ‘radicale empathie’ de principes van *mediation* toe te passen. Me te verplaatsen in de ander. Bruggen te slaan. Of ik probeerde het met een beetje humor. En meer dan eens vroeg ik heel netjes na afloop van een bijeenkomst, *off the record*, aan sprekers wat ze nu eigenlijk bedoelden.

Als ik heel eerlijk ben: meestal zonder resultaat. Ik zal u daarom direct waarschuwen dat ik geen enkele pretentie heb om u succesvol bullshit van anderen te laten bestrijden. Het probleem is namelijk dat iedereen van zichzelf vindt dat hij concreet, *to the point* en genuanceerd is. Het zijn altijd *anderen* die zich schuldig maken aan bullshit.

En daar zit nog een addertje onder het gras. U heeft wellicht net al opgemerkt dat ik heel *sneaky* heb opgeschreven dat mijn definitie van

2 Overall waar u in dit boek hem/hij of iets anders leest waar u liever zij/hen/non-binair wilt lezen: pas het zelf even aan met een pen. Ik ben voor inclusiviteit en wereldvrede. En ik betreur de eventueel ontstane ophef.

bullshit is *geïnspireerd* op dat essay van Frankfurt. Ik wil u namelijk duidelijk maken dat ik zijn definitie niet volledig overneem.

Dat heeft te maken met het volgende. Volgens Frankfurt is bullshit een groter probleem dan liegen. Leugenaars kun je ontmaskeren. Je kunt iets opzoeken op Wikipedia. Via *Google Scholar* wetenschappelijke artikelen raadplegen. Of je stapt naar de rechter. En natuurlijk zijn er mensen die met droge ogen beweren dat de aarde plat is of dat corona een onschuldig griepje was. Maar je kunt in zo'n discussie terugvallen op definities, argumenten en onderzoeken. En, zo bepleit Frankfurt, je kunt alleen maar liegen als je de waarheid kent. Als ik zeg dat ik 23 ben, weet ik dondersgoed dat dat niet zo is.

Een bullshitter, zo bepleit Frankfurt, bekommert zich niet om de waarheid: 'He is neither on the side of the true nor on the side of the false. His eye is not on the facts at all.'³ En even later zegt Frankfurt ook nog dit over een bullshitter: 'He does not care whether the things he says describe reality correctly. He just picks them out, or makes them up, to suit his purpose.'⁴

Sommige mensen vinden bijvoorbeeld dat Geert Wilders zich daar schuldig aan maakt. Wilders zegt soms lelijke dingen over moslims, en zou dat enkel doen om meer zetels te halen. Hij zou zich niet om de waarheid bekommeren, maar stelt gewoon dat alle moslims gewelddadig zijn en de sharia willen invoeren in Nederland.

3 Hij (de bullshitter, RE) zit niet aan de kant van de waarheid of aan de kant van de leugen. Zijn ogen zijn helemaal niet gericht op de feiten.

4 Hij (de bullshitter, RE) heeft geen interesse of de dingen die hij zegt de waarheid correct beschrijven. Hij kiest gewoon wat hem uitkomt, of verzint iets wat past bij het doel dat hij wil bereiken.

Maar ja, hoe achterhalen we of Geert Wilders ook echt zo handelt? Hoe weten we of de waarheid hem niet interesseert? Kan ik Wilders in een MRI-scan leggen en vaststellen of hij enkel zetels wil binnenhalen en uit is op macht? Moet ik een ayahuascesessie beleggen of een orakel raadplegen om te weten wat zijn doel is? Met de huidige stand van de wetenschap is het niet mogelijk om iemands intentie te achterhalen. Ik kan uitspraken van Wilders prima toetsen, maar niet de vraag of hij zich wel of niet bekommert om de waarheid. Als ik zeg dat Wilders zich niet bekommert om de waarheid, maak ik mij dus schuldig... aan bullshit.

Of wacht, we kunnen het natuurlijk ook gewoon vragen aan Wilders. Ik vermoed dat hij dan zal zeggen dat hij de islam ziet als bron van veel problemen in Nederland. Daar ben ik het dan weer hartgrondig mee oneens, en ik voer daar graag een debat met hem over. Ik kan dan bijvoorbeeld feiten aandragen over het geringe aantal moslims dat aan de knoppen zit in Nederland of laten zien dat de meerderheid van alle immigranten helemaal geen moslim is. En dan zijn we precies aanbeland op het punt waar je wilt zijn als je bullshitvrij wilt leven: een gesprek over feiten.

Ik hoop dat u snapt waarom ik in dit boek ver weg blijf van beschuldigingen die ik niet hard kan maken. Ik kan niet vaststellen wat de ware intenties zijn van Wilders, Baudet of Trump. Of van Gerda op Facebook. Ik weet niet of iemand zich wel of niet bekommert om de waarheid. En net zoals het schandalig is om zonder bewijs te claimen dat Mark Rutte babybloed drinkt of dat Bill Gates een chip bij ons wil implanteren, zo vind ik het nooit kies om iets te roepen over iemands intenties, zonder dat we die netjes kunnen vaststellen. En vandaar dat ik er in dit boek dus voor kies om me enkel te richten op uitspraken die in mijn ogen niet te verifiëren zijn, maar ver weg blijf van uitspra-

ken dat de persoon die die uitspraken doet zich niet zou bekommeren om de waarheid.

Afijn, ik doe dus geen uitspraken die ik niet hard kan maken. Ik heb mij voorgenomen om bullshit gedag te zeggen. Ik schrijf dit boek voor mensen met dezelfde ambitie. Ik geloof dat de wereld mooier is als we alleen claims doen die we deugdelijk kunnen onderbouwen. Sommige mensen noemen dat een sceptische levenshouding. Ik noem het *bye bye bullshit!*

De positieve kanten van bullshit

Ik wil stoppen met bullshit, maar het lijkt me ook verstandig te benadrukken dat er positieve kanten aan bullshit zitten. Dat scheelt weer een hoop schuldgevoel, mocht u zich per ongeluk toch een keer bezondigen aan bullshit.

Allereerst kan bullshit statusverhogend werken. Als je aan een loodgieter vraagt hoe hoog hij de wasbak hangt, krijg je als antwoord: ‘Onderkant zak is bovenkant bak.’⁵ Ordinair en bullshitvrij, maar met dat soort antwoorden kom je niet ver in de sollicitatieprocedure voor de ‘daadkrachtige bestuurder met visie’. Dan is het de bedoeling dat je dingen zegt als: ‘Het is mijn missie om vanuit een stuk visie in gezamenlijkheid vast te stellen hoe we de uitdagingen concreet gaan oplossen.’ Niemand weet dan wat er moet gebeuren, maar het klinkt wel lekker interessant. En het betaalt nog stukken beter ook.⁶

5 Met dank aan Theo Maassen.

6 Ik zou hier natuurlijk heel politiek correct bij kunnen vermelden dat ik van mening ben dat die loodgieter een veel hoger salaris zou verdienen, dat er

Een tweede argument om te bullshitten, is dat het polarisatie tegen gaat. Wie aan het begin van een vergadering zegt een briljant idee te hebben dat iedereen zonder gezeur moet accepteren, jaagt iedereen in de gordijnen. Wie zegt dat hij een 'concept' heeft dat hij eens 'in een constructieve dialoog tegen het licht wil houden om op proactieve wijze met alle stakeholders tot verbetering te komen' (bent u daar nog?), heeft de ene helft in slaap gesust en de andere helft aan het ja-knikken gekregen. Wie kan daar nu op tegen zijn?

Ten derde heeft bullshit het belangrijke voordeel dat je niets hoeft te doen. Oud-minister Pieter Winsemius legde het in een lezing als volgt uit: 'Als je iets een half jaar wilt uitstellen, stel je een commissie in, als je de boel tweeënhalf jaar wilt traineren een stuurgroep en als je vier jaar uitstel wenst een taskforce.' Eindeloos bullshitten over draagvlak, uren vergaderen over het mission statement, je *why* formuleren of de *customer journey* in kaart brengen: het zorgt er allemaal voor dat er voorlopig niks concreets hoeft te gebeuren. Maar je bent wel lekker bezig. Het is een heerlijk verdienmodel voor consultants, trainers en coaches. Zonder bullshit staat half Nederland op straat.

Afijn. Hopelijk snapt u nu waarom ik in dit boek geen pleidooi ga houden om ons collectief te verlossen van bullshit. Bullshit is de alcohol van onze samenleving: we weten allemaal dat het slecht voor ons is, maar het is op zijn tijd best lekker. De roes van niets zeggen, maar wel praten is heerlijk.

Maar zoals sommige mensen op enig moment besluiten om te stoppen met het drinken van alcohol, zo schrijf ik dit boek voor iedereen die zelf wil stoppen met bullshit. Voor u is dit boek bedoeld. Vanuit de

heus ook goede bestuurders zijn en dat er wereldvrede moet komen. Maar mijn hemel, dan wordt het een dik boek.

eenvoudige overtuiging die ik van mijn oma heb meegekregen: wat jij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook de ander niet.

Afijn. Dan is het nu tijd om de volgende stap te zetten. In een doorwrochte analyse wil ik met diepgang de diversiteit binnen het speelveld analyseren om zowel vanuit metafysische als geopolitieke invalshoek de gelaagdheid van bullshit te doorgronden en door het toekennen van een nieuw gezichtsveld de paradigmashift met een fris perspectief aan de horizon zetten.

Pardon, ik liet me even gaan. Ik bedoel dat het voorwoord nu klaar is. Genoeg geanalyseerd. Het is tijd voor de Bullshit Bingo. In dit boek beschrijf ik twintig fenomenen die ik beschouw als bullshit. Misschien bent u het ermee eens, misschien niet. En mocht dat laatste het geval zijn: *let it be*. Lach erom, vertel uw vrienden hoe dom of kortzichtig ik ben en ga iets liefs doen voor een ander. Anders komen we terecht in een bullshitdiscussie over bullshit. Dat kan de bedoeling toch niet zijn? Veel leesplezier!

Richard Engelfriet

1.

WIE GRAAG WIL ZIEN DAT DE WERELD STEEDS COMPLEXER WORDT, KOOPT MAAR EEN PUZZELBOEKJE

Complexiteit kan best leuk zijn. Complexe puzzels zijn meestal leuker dan simpele. Een muzikant die net het conservatorium heeft afgerond, zit waarschijnlijk niet te wachten op een baan als drummer van Jan Smit. En zei u laatst ook niet dat u weer eens wat meer uitdaging wilde in uw werk?

Helaas schieten sommige mensen door en bestempelen ze ieder probleem dat ze tegenkomen als 'complex'. Zo hoorde ik op een congres zorgbestuurders roepen dat ze 'steeds vaker' cliënten met complexe problematiek krijgen. En volgens een politiechef zou de wijkagent in toenemende mate onder druk komen te staan door een steeds complexer wordende taak. Een wethouder, ten slotte, keek heel ernstig naar een groep docenten en drukte ze op het hart dat ze te maken krijgen met steeds complexere en ernstigere problematiek.

We roepen dus graag dat van alles 'steeds complexer' wordt. Maar is dat dan ook zo? Waren cliënten in de zorg vroeger minder complex omdat we ze toen krank- of zwakzinnig noemden en opsloten in een gesticht ver buiten de stad? Zou het in 1910 echt een kwestie zijn geweest van een pilletje hier, een therapietje daar en ging de patiënt daarna weer verder als eerbare burger met een volwaardige baan?

Of neem die wijkagent: liepen er vroeger enkel simpele boeven rond? Van die types zoals de Zwarte Jongens in de Donald Duck: maskertje op, het streepjespak al aan en altijd ongeschoren. Na de bankroof ging het alarm af en liep oom agent met zijn knuppel in de hand achter ze aan en sloot het gespuis op in het gevang.

Denk ook eens aan de school van Ciske de Rat. Waren zijn problemen minder complex dan de problemen die moderne scholen met sommige leerlingen ervaren? Was het echt allemaal zo eenvoudig en simpel in de tijd dat er nog touwtjes uit brievenbussen hingen? Zaten gezinnen vroeger zonder complexe zorgen over armoede, ziekte en oorlog rond het orgel, terwijl moeder 'Mijn Jezus ik houd van U' speelde?

En dan zijn zorg, criminaliteit en onderwijs nog concreet. Anderen gaan nog een stap verder en bestempelen de hele wereld als 'steeds complexer'. Zo lees ik op de website van MBA-fabriek Nyenrode dat technologische ontwikkelingen en globalisering ervoor zorgen dat de wereld om ons heen steeds complexer wordt. Senior onderzoeker aan de Vrije Universiteit Hans Bosselaar stelt zelfs dat de maatschappij 'te complex is geworden'. En trendwatcher Richard van Hooijdonk ziet een transformatie plaatsvinden waar de complexiteit verder gaat dan wat de mensheid ooit heeft meegemaakt.

Mijn hemel. Je zou er bijna van in paniek raken. Zoveel complexiteit, en dan neemt het allemaal nog toe ook.

Gelukkig weet u wel beter. Wie bullshit gedag wil zeggen, doet geen uitspraken die niet eerlijk te onderbouwen zijn. Al die analyses over toenemende complexiteit bestaan uit willekeurige anekdotes en interpretaties. Als je wilt beweren dat technologie onze wereld complexer maakt, zeg je bijvoorbeeld dat je een auto vroeger kon repareren met een set inbussleutels en een rolletje ducttape. Tegenwoordig heb je een ict-opleiding nodig om een zijspiegel te vervangen.

Maar ja, het is een koud kunstje om daar een ander voorbeeld tegenover te stellen. Zo is, precies dankzij diezelfde technologie, een weekendje weg naar Zagreb een stuk minder complex dan vroeger. In pak 'm beet 1971 moest je maanden van tevoren een visum aanvragen. In Zagreb stond je uren in de rij om reischeques om te wisselen. Je moest maar afwachten hoe dat hotel dat je had geboekt eruit zag en of het zou lukken om je ouders via een krakkemikkige telefoonlijn te laten weten dat je veilig was aangekomen. Nu heb je dat allemaal met een paar muisklikken geregeld.

Zegt u het maar. Is de wereld nu complexer of niet? Ik zou het niet weten. Het is heel lastig om het heden eerlijk met het verleden te vergelijken. Zo makkelijk als we het aantal gewonnen Champions League-finales van Telstar kunnen vergelijken met de toegenomen vraag naar satisfiers, afgezet tegen het dalend aantal voltijd hbo-studenten, zo lastig is het om een stijging of daling van complexiteit vast te stellen. Natuurlijk, ik snap heus het gevoel dat alles zo complex is. Alles wat achter ons ligt, is immers bekend. We weten hoe de Tweede Wereldoorlog is geëindigd. Wat er terecht is gekomen van het derde huwelijk van Nicolas Cage. Dat de Beatles uit elkaar zijn gegaan.

Maar wat voor ons ligt, is onbekend. Daardoor lijkt alles wat achter ons ligt, logisch en overzichtelijk. Maar dat was het natuurlijk niet. Zo stierven er in het jaar 1849 in Nederland ruim 23 duizend mensen aan cholera. Denkt u dat zorgverleners toen het gevoel hadden dat de wereld lekker eenvoudig was?

Wie bullshitvrij wil leven, laat zich niet leiden door een gevoel over hoe complex iets is. Wie iets zinnigs over het toe- of afnemen van complexiteit wil zeggen, gebruikt een heldere definitie die we eerlijk door de tijd kunnen vergelijken. Zolang we die definitie niet hebben, is roepen dat de wereld steeds complexer aan het worden is, net zo slecht

onderbouwd als de stelling van complotdenkers dat er gifstoffen in het condensspoor van vliegtuigen zitten.

Natuurlijk kun je je afvragen waar ik me druk om maak. *So what* als de zoveelste consultant roept dat de complexiteit toeneemt. Maar er zit volgens mij een maatschappelijk probleem achter al die bullshit rond complexiteit. Denk bijvoorbeeld aan zwerfafval. Dat kun je bestrijden met statiegeld. De frisdrankindustrie had daar alleen weinig zin in. En dus schreef Coca-Cola in een persbericht: 'Het debat over statiegeld is complex en geen ja/nee vraag'. En zo hielden ze dat besluit jarenlang tegen.

De luchtvaartlobby doet hetzelfde bij voorstellen om btw te heffen op kerosine en ook Jan Hein Sträter, voorzitter van de tabakslobbyclub Vereniging Nederlandse Sigaretten- en Kerftabakfabrikanten, noemt een voorstel om roken te ontmoedigen 'complex'.

Roepen dat iets heel complex ligt, kan een prachtige manier zijn om de boel stevig te vertragen. Als iets complex ligt, kun je er immers niet direct wat aan doen. Kunnen we er nog eens een stuurgroep naar laten kijken. Een rapportje opstellen. Stippen aan de horizon zetten. Een complexe samenleving met complexe problemen beschrijven wekt de indruk dat de oplossing nooit zo simpel kan zijn als een eenvoudige btw-heffing, de leeftijd waarop je mag roken ieder jaar verhogen of de rekening van zwerfafval bij Red Bull, Heineken, McDonald's, Marlboro en Coca-Cola neerleggen.⁷

In de geest van politicus Jan 'In gelul kun je niet wonen' Schaefer wil ik daarom graag eindigen met de waarschuwing dat je met gelul over

7 Rotzooi van deze merken komt het meest voor bij opruimacties: www.nos.nl/artikel/2302898-opruimactie-red-bull-drinkers-veroorzaken-meeste-zwerfafval.

complexiteit geen problemen oplost. Bevrijd u daarom van deze bullshit. Voer enkel een debat over concrete oplossingen. En wie graag complexiteit wil, loopt naar de boekhandel en koopt een puzzelboekje.

2.

HOE MEET JE DE SNELHEID WAARMEE DE WERELD VERANDERT? MET EEN FLITSPAAL?

De uitspraak ‘de wereld verandert steeds sneller’ is een schoolvoorbeeld van bullshit. Want waar is het bewijs dat alle veranderingen steeds sneller gaan? Zijn er mensen die alle veranderingen bijhouden in een Excelsheet? En hoe meten zij die snelheid dan? Met een flitspaal?

Wie bullshit gedag wil zeggen, doet enkel uitspraken die te controleren zijn. Zo kun je prima beweren dat de gemiddelde leeftijd van een Nederlandse vrouw tussen 1920 en 2020 grofweg is gestegen van 75 naar 85 jaar. En je kunt dus ook prima roepen dat Nederlandse vrouwen steeds ouder worden.

Hetzelfde geldt voor uitspraken over het bruto nationaal product, het aantal views van ‘The Ketchup Song’ en de prestaties van het Nederlandse onderwaterhockeyteam. Het zijn allemaal zaken die veranderen, maar die je ook prima door de tijd kunt vergelijken, omdat we een duidelijke definitie hebben die iedereen kan controleren.

Een beroemd voorbeeld van een bullshitvrije uitspraak over verandering is de Wet van Moore, die stelt dat het ‘aantal transistors in een geïntegreerde schakeling door de technologische vooruitgang elke twee jaar verdubbelt’. Simpel gesteld: computers kunnen steeds

sneller rekenen. Althans, tot 2016. Vanaf dat jaar bleek het tempo af te nemen.⁸

Het aantal transistors bijhouden lukt nog wel, maar alles bijhouden is een onmogelijke klus. Iemand moet dan bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) de hele dag alle veranderingen bijhouden: 'Henk is vandaag van baan veranderd. De vorige keer deed hij dat na vijf jaar, nu pas na acht jaar. Dat gaat dus langzamer. Maar hij heeft ook weer een nieuwe vriend, dit keer al na twee maanden. Dat gaat dus weer sneller.'

Het is een methodologisch mijnenveld. Hoe zwaar telt de verandering van Henks baan ten opzichte van de snelheid waarmee hij van partner wisselt? En hoe weten we ooit zeker of we alle veranderingen van Henk bijhouden? Doet hij zijn afwas sneller met die nieuwe vaatwasser? Drinkt hij die fles jenever sneller leeg dan vroeger?

Zelfs als we dit eerlijk kunnen vergelijken, hebben we alleen nog maar data over Henk. Hoe kunnen we vervolgens alle veranderingen in de wereld op één hoop gooien en hun onderlinge verandersnelheid vergelijken? Vroeger gingen mensen sneller dood en nu krijgen mensen later kinderen. Hoe verhoudt zich dat tot het feit dat je vroeger een dag moest wachten op een brief, die je nu per e-mail al na een seconde ontvangt?

Of kijk naar de woningmarkt. De gemiddelde verkooptijd van een woning in Nederland stagneerde tijdens de crisis in 2008. In dat jaar ging verandering dus langzamer dan de tien jaar ervoor. Inmiddels is die snelheid weer enorm toegenomen. Wie dat vervolgens weer vergelijkt met het *aantal* huizen in de verkoop, ziet weer een omgekeerde

8 Mitchell Waldrop, The chips are down for Moore's law, *Nature*, Vol 530, 2016.

trend: sinds 2015 blijft dat maar dalen. Zegt u het maar: is dit bewijs dat de woningmarkt steeds sneller verandert of niet?

En dan heb ik het tot nu toe alleen nog maar gehad over veranderingen waarvan je de snelheid min of meer kunt vaststellen. Het tempo van Henks partnerwisselingen en de gemiddelde verkooptijd van een huis vaststellen is kinderspel vergeleken met vage factoren als 'besluitvorming' of 'innovatie'.

Om maar met dat eerste te beginnen: wat maakt u van de snelheid van besluitvorming in onze moderne democratie? Waar een wethouder veertig jaar geleden een bevriende aannemer belde die voor een schappelijk prijsje een flat ging bouwen, moet die arme man tegenwoordig eerst overleggen met vijftien belangenverenigingen, tien inspraakavonden organiseren en een studie doen naar de gevolgen voor het paringsgedrag van de zwart-geel-gestreepte mestkever. En er was nog iets met stikstofdepositie. Maar dankzij internet is een mailtje naar die wethouder dan weer zo verstuurd. Gaat besluitvorming nu sneller of langzamer dan vroeger?

En dan innovatie. Probeer eens de snelheid van verandering vast te stellen voor een mens geboren in 1870, één uit 1927 en één uit 2000. De eerste maakte de introductie mee van de telefoon, de gloeilamp, de auto met verbrandingsmotor, de stofzuiger, de wasmachine en het vliegtuig. De tweede leefde in de tijd dat we de televisie, penicilline, de radar, de atoombom en chemotherapie uitvonden. En het supermarktwagentje. Nog voor 2000 kwamen daar ivf, led-lampen, internet, mensen op de maan en MRI-scanners bij. Na 2000 moeten we het stellen met de Senseo en de smartphone.

Durft u nu nog steeds met droge ogen te beweren dat veranderingen op het gebied van innovatie steeds sneller gaan? Zijn vieze koffie en Candy Crush tekenen van een steeds sneller veranderende wereld? En

legt u dat dan ook gelijk even uit aan mijn zoon van elf, voor wie de wereld juist veel te traag gaat, zittend in een bankje op de basisschool? En wie toch wil blijven geloven dat de wereld steeds sneller verandert, mag ook eens uitleggen waarom we zo massaal klagen over het trage tempo waarmee we meer vrouwen aan de top van het bedrijfsleven krijgen. Het verlagen van CO₂-uitstoot. Je IBAN meenemen naar een andere bank. Dat nieuwe stadion voor Feyenoord. En heeft u wel eens bijgehouden hoe lang we al aan het bakkeleien zijn over die fusie tussen GroenLinks en de PvdA? Om nog maar te zwijgen over die toegenomen complexiteit uit het vorige hoofdstuk. Als alles steeds complexer zou worden, zou het tempo van veranderen toch juist naar beneden moeten gaan?

Kortom, wie bullshitvrij wil leven, beperkt zich tot uitspraken die we kunnen checken. Tot die tijd stel ik voor dat we elkaar niet meer lastigvallen met bullshituitspraken over de snelheid waarmee de wereld zou veranderen. Het is me een lief ding waard als we dat steeds sneller gaan doen. Er zijn namelijk steeds meer trendwatchers die steeds sneller roepen dat alles steeds sneller verandert.